

עמ' 68 – 71). במהדורתו של הרב ח.ד. שעוועל, שמהדורתנו מבוססת עליה, נעשה ניסיון לתקן זאת, אך עדיין נשארו מקומות רבים עם הכפילויות הללו. במהדורתנו נעשתה בדיקה מחודשת, ואל תוך הפירוש נכנסו הגירסאות המקובלות יותר. שינויי נוסחאות חשובים הובאו בהערות. אף תוקנו במהדורתנו השגיאות, שנפלו במהדורה השנייה של ברלינר, והתיקון נעשה ע"פ המהדורה הראשונה. במהדורתו של שעוועל נעשתה השוואה עם הדפוס הראשון ועם כ"י אוקספורד (בודלי 2440). השינויים שהם בעלי משמעות צוינו גם במהדורתנו.

רשב"ם

פירוש התורה לרבינו שמואל בן מאיר – הרשב"ם (ד"א תת"מ – תתק"כ בערך) נדפס ראשונה בברלין תס"ה ע"פ כ"י ברעסליא 103. כתב-יד זה אינו שלם, וחסרה בו ההתחלה עד פר' וירא, ומעט בסופו, ובצורה זו נדפס עוד כמה פעמים. מהדורת ר' דוד ראזין, שמהדורתנו מבוססת עליה, כוללת מלבד מה שכבר נדפס ע"פ כתב-היד הנ"ל, גם את הפירוש לבראשית למן ההתחלה ועד פרק א, פסוק לא, ע"פ כ"י מינכן 5, וקטעים נוספים מתוך ספרים אחרים ומתוך הפירוש עצמו במקומות אחרים על הפרשיות החסרות בכתב-יד.

ראב"ע

פירוש התורה לרבי אברהם אבן עזרא (ד"א תתמ"ט – תתקכ"ד) נדפס ראשונה בנאפולי רמ"ח, ואח"כ פעמים רבות. פי' הקצר לספר שמות יצא לאור ע"פ כ"י ע"י רי"ש ריג"ין, פראג, ת"ר. מהדורת ר' אשר וייזר מיוסדת בעיקרה על מהדורת ר' יהודה ליב קרינסקי, פיעטרקוב תרס"ז, עם ביאור "מחוקקי יהודה", ועל תצלום של כ"י פריס מספריית סרבונה 171 ב, הוצאת מרגליות טובה, ודפוסים ראשונים. השיטה האחרת לראב"ע על פרשיות בראשית נח ולך-לך (בסוף כרך א) וקטע מפי' תלמידו על פרשת ויחי (בסוף כרך ב) – לפי הוצאת פרידלנדר, מתוקנת בהשוואה להקדמה שבקובץ ראב"ע לדוד כהנא, ווארשא תרנ"ד, ולפירוש הקצר שנתפרסם ב"אוצר נחמד" ב, עמ' 209 – 222.

רד"ק

רבי דוד קמחי – הרד"ק (ד"א תתק"כ בערך – תתקצ"ה), שפירש כמעט את כל הנ"ך, ושפירושו זכו לתפוצה רבה, פירש גם את ספר בראשית, וכנראה, רק את ספר בראשית, ולא את כל התורה, שכן לא נמצא בכ"י רמז לפירושו על שאר החומשים. גם ר' שלמה בן-מלך, שבספרו "מכלל יופי" (קושטנטינא ש"ט) מביא מפי' הרד"ק בכל הנ"ך וגם מספר בראשית, לא ראה את פירושו לשאר ארבעת ספרי התורה, כמו שהוא כותב בחתימת הספר, אם כי הוא מציין שמועה ששמע, שבאיזה מקום נמצא פירוש ספרים אלו לרד"ק.

הפירוש לספר בראשית נדפס ראשונה בנפרד בלי החומש ע"י אברהם גינצבורג ורפאל קירכהיים בפרעסבורג תר"ב ע"פ כ"י פריס 193. כ"י זה כשלעצמו משובש מאד, ובהדפסה נוספו שיבושים רבים. מלבד זה כה"י אינו שלם, וחסרה בו הקדמת הרד"ק והפירוש עד פסוק יב, ולמן מט, כח עד הסוף. ע"פ מהדורה זו נדפס הפירוש בחומש עם מ"ט פירושים, לעמבערג תרס"ט, ובחומש עם שבעים פירושים, ווילנא תרע"ב, ועם הערות ומראי מקומות מאת הרב משה קאמלהאר, מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ל. את הפירוש החסר מתחילת בראשית עד פסוק יב השלים ר. קירכהיים כנראה ע"פ כ"י פריס 194 ב"התחיה" (תרי"ז), עמ' 50 – 40, ואת החסר למן מט, כח עד נ, ג השלים נ. בן-

מנחם ע"פ כ"י כ"ח H.134A 'ב"סיני" סז (תש"ל), עמ' שו – שז. ע"פ כ"י זה הדפיס א. גולן (ירושלים תשמ"ב) את הקדמת הרד"ק.

לאחר בדיקת כל כתבי-היד הקיימים נמצא, שכ"י כ"ח הנ"ל עדיף משאר כה"י הן בשלמותו והן בדיוקו. כאמור, ישנה בו ההקדמה וכל הפירוש עד פרק נ פס' ג, מה שאין בשאר כה"י, וגם הנוסח עדיף מן האחרים, והשיבושים שבו מועטים הם. מהדורתנו מבוססת על כ"י זה אגב השוואות לשני כ"י נוספים שאינם שלמים והם: א. כ"י פריס 194 מתחילת בראשית עד לא, יד, צוין בהערות באות פ; ב. כ"י מינכן 28.1 מתחילת בראשית עד סוף פרשת ויצא, צוין בהערות באות מ. כ"י פריס 193 שממנו נדפס בפעם הראשונה לא נבדק לצורך מהדורה זו, ושינויים ממשיים שבדפוס זה צוינו בהערות: **בנר**.

מלבד פירוש זה על ספר בראשית חיבר הרד"ק קונטרס בפני עצמו, ובו ביאור פרשת בראשית על דרך הנסתר, כמו שהוא כותב בהקדמתו: "ומפסוק וייצר ה' אלקים את האדם עד זה ספר תולדות אדם אבאר הנסתר בו לפי דעתי, ואשימנו קונדרס בפני עצמו, ולא אכתבנו בפירוש התורה שהוא מסור לכל, ואהיה כדורש ברבים סתרי תורה, כי לא אספיק בזה ברמיזות לבד, לפיכך אשימנו כמוס עמדי חתום באוצרותי בעבור שלא אשכחנו, ולהועיל בו כל חכם הראוי למסור לו סתרי תורה". קונטרס זה נדפס ע"י א.א. פינקלשטיין, ניריורק תרפ"ו, כנספח לפי הרד"ק על ישעיה. מפני צוואתו של הרד"ק לא צירפנו פי' זה למהדורתנו, שלא יהא 'מסור לכל'.

רמב"ן

פירוש התורה לרבינו משה בן נחמן – הרמב"ן (ד"א תתקנ"ה – ה"א ל בערך) נדפס ראשונה ברומי קודם שנת ר"מ, ואח"כ באשכנז (ליסבון) רמ"ט, ושנה לאחריה בנאפולי, ופעמים רבות אחרי כן, ע"פ רוב עם החומש. נוסח הפירוש בדפוסים אלו ובדפוסים שלאחריהם שהועתקו מאלה משובש מאד, טעויות המעתיקים וטעויות הדפוס מרובות, וכן יש השמטות בהרבה מקומות. מהדורתנו מבוססת על מהדורת הרב ח.ד. שעוועל, שתיקן והגיה את פי' הרמב"ן על יסוד הדפוסים הנ"ל וגם על פי שלושה כתבי-יד שבספריית ביהמ"ל ניו יורק: 1. כתב-יד א', מס' 870, אוסף ענעלאו 259 ; 2. כתב-יד ב', מס' 206 ; 3. כתב-יד ג', מס' 869, אוסף אדלר 662.

מהר"ם

חיבורו של רבינו מאיר ב"ר ברוך מרוטנבורג – מהר"ם (ד"א תתקע"ה – ה"א נ"ג) על התורה קרוי 'טעמי מסורת המקרא'. אין זה ביאור המקרא, אלא כשמו, ביאור על מסורת המקרא. חיבור זה היה צפון מאות שנים בכ"י ונתגלה ע"י הרב י.ז. כהנא בוואטיקן, מס' 183, ונדפס בתוך מהדורתו של 'תשובות פסקים ומנהגים למהר"ם' ח"א.

חזקוני

פירוש התורה לרבינו חזקיה ב"ר מנחם (תחילת האלף הששי) המכונה חזקוני, נדפס ראשונה עם חומש ופרש"י בוויניציאה רפ"ד, ואח"כ בפני עצמו בקרימונא שי"ט, ועוד פעמים רבות. מהדורות אלה משובשות מאד, וקטעים רבים אינם מובנים בשל ריבוי השגיאות. מהדורת הרב ח.ד. שעוועל מבוססת על כתב-יד אוקספורד בודלי מיכל 568, שכל הנראה נכתב בידי המחבר עצמו כמו שכתוב בשער כתב-היד, ולפיכך חשיבותו של כ"י זה רבה.